

ЈЕДАН ВИЗАНТИСКИ ЖИЖАК ИЗ АРХЕОЛОШКЕ ЗБИРКЕ МУЗЕЈА ГРАДА БЕОГРАДА

У улици кнеза Симе Марковића (раније Богојављенска) нађен је 1937 године један жижак приликом копања темеља за данашњу Патријаршију. Музеј града Београда откупио га је 1946 године и инвентарисао у археолошкој збирци под бројем 324.

По својем облику, фактури и претстави на дискосу, овај жижак претставља занимљив и редак примерак каснијих хришћанских производа ове врсте. Направљен од иловаче светле боје, помоћу калупа, са димензијама 9×12 см., он је овалног и плитког облика, са издуженим кљуном. Кљун је нагорео и оштећен при врху тако да му недостаје део на коме се налазио отвор за пламен. Дршка у облику прстена постављена је на супротној страни од кљуна, а својим горњим делом спојена је са дискосом.

Дискос је округлог облика са централним отвором за уливање уља. Он је од рамена жишка одвојен испупченим прстеном који је окружен зрнастим первазом. На њему су претстављене две фигуре — мушке и женска — у ставу оранте, које стоје лево и десно од отвора за уливање уља. У средини изнад њихових глава је крст састављен од пластичних тачака. Фигуре су прилично грубо и невешто рађене, без нарочитог истицања детаља. Између дискоса и кљуна је рачvasti крст, са по једним тачкастим испупчењем у сваком углу. У прстену на нози жишка налази се још један, трећи крст, исто тако састављен од пластичних тачака, — ознака хришћанске радионице или мајстора (сл. 2).

Мада Музеј поседује велику збирку жижака из времена другог и трећег

Сл. 1 — Византиски жижак из Београда

века, они се сви битно разликују од овога са хришћанским обележјем.

Жишци из доба цветања римске државе, до трећег века, прављени су од црвенкасте и окер земље помоћу бронзаног калупа, и у већини случајева брижљиво су моделисани. Касније, у вези са политичким немирима и економским

нео, насупрот римским који сви делују као да нису били употребљавани.

Иако се све ове промене односе на објекте нађене у северној Африци и Италији, ради тога што су једино налази из тих крајева систематски проучени,¹ ја мислим да се могу применити и на жишке са наше територије,

Сл. 2 — Византиски жижак из Београда

кризама у трећем веку, дешавају се знатне промене на свим објектима ситне занатске производње. Облик жижака остаје, са малим изменама, углавном сличан, али се мења материјал. Узима се лошији, јефттинији, који брже упија уље. Бронзани калупи уступају место гипсаним и земљаним. Уметничка израда се све више занемарује, печење постаје рђаво. Ове нове одлике показују се и на нашем објекту. Услед неједнаког печења његов кљун је поцр-

који још нису сви публиковани, пошто се резултати упоређења већином поклапају.²

У доцнијем развоју, од трећег века, стварају се три типа жижака. Према Sabrol—Leclercq-у, њихови облици су следећи: Први тип чине жишци округлог облика, без дршке, кратког кљуна, најчешће украшени волутама карактеристичним за датирање, који на левој и десној страни понекад имају ушке. Други тип претстављају жишци, исто тако, округлог облика али са дршком

¹ Sabrol—Leclercq, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, Paris, 1928, T. VIII, 1086.

² Римски жишци из музејских збирки Загреба, Љубљане, Марибора, Осиека, Птуја

и Сиска публиковани су у књизи Dora Ivanyi: *Die pannonischen Lampen — Eine typologisch-chronologische Übersicht*, Budapest, 1935, а жишке београдског музеја објавила је И. Милтнер-Зрунић у *Старинару* за 1931 годину, T. VI, 88—105.

у облику прстена и кљуном кратким и округлим. Трећи тип је овалног облика, дршке пуне и зашиљене, кљуна више или мање продуженог, заокругљеног и без орнамената. Према томе, наш жижак сачињава мешавину другог и трећег типа хришћанских жижака: другом типу припада дршка у облику прстена, а трећем овални облик и продужени кљун³ (сл. 1).

Хришћанске лампе су врло ретко сигниране посебним ознакама радионица. Обично су обележене симболичним знаковима: крст окружен круговима или означен тачкама, лентер, палма и друго, и то или удубљено или рељефно урађено на дну лампе. Наш жижак је сигниран помоћу рељефног печата на унутрашњој страни калуца.

Друга ствар која се намеће у овом поређењу је композиција у дискусу који је увек украшен појасом орнамента већином геометриског карактера, тако да сцена делује као затворена у овој кружној зони. Композиција има необичну важност код хришћанских жижака јер приказује које су теме биле омиљене у тадашњем свету. Претставе у рељефу библиских и других личности, као и појава хришћанских амблема, јављају се тек од четвртог века, замењујући митолошке теме. У нашем случају, свакако, се ради о светитељским фигурама, јер је глава десне — мушке — фигуре јасније оцртана ореолом у виду пластичних тачака, а затим је овде и крст између њихових глава. Не може се са сигурношћу тврдити да су то цар Константин и царица Јелена, али крст можда индицира то. Интересантан је њихов став оранте, који се провлачи кроз иконо-

графију од најстаријих времена катакомби, али који се са даљим развојем иконографије постепено губи, тако да је око шестог века већ ређи.⁴ Пошто је наш жижак предмет занатске, можда и провинциске, производње, то се ова граница може померити за још који век унапред. У прилог каснијем датирању говори и зрнасти перваз који, иако се као декоративни елемент провлачи на жишцима још од микенског доба,⁵ у каснијим вековима хришћанства постаје опет један од честих украса ивица диска.⁶ Овај украс пластичних тачака веома много потсећа на искуцавање на византиском новцу од седмог до дванаестог века⁷ и гранулацију на накиту и металним предметима свакодневне употребе од ранохришћанског периода, па кроз цео Средњи век.

Византиски жижак из Музеја града Београда пронађен је случајно на месту где су ископани и многи фрагменти керамике из разних епоха: римске, византиске, словенске, турске. Приликом копања темеља није вођено рачуна о месту и дубини налаза, тако да се не може знати да ли се овде ради о материјалу из нанесеног шута, неком сметлишту или нормалном хронолошком слоју. Али и поред тога, овај објекат претставља значајан предмет чисто занатске продуктивности. Са своја три крста он има подвучено хришћанско обележје, а његов измењени облик, лошија фактура и светитељске претставе на дискусу говоре да је настао, вероватно, у периоду од шестог до деветог века. Осим ових чињеница он пружа још један доказ више преноса технике рада са једног материјала на други, у овом случају са метала на керамику.

³ Cabrol — Leclercq, *op. cit.*

⁴ Cabrol — Leclercq, *op. cit.* Т. XII, Paris, 1936, 2291.

⁵ Daremberg — Saglio: *Dictionnaire des*

antiquités grecques et romaines, Paris, Т. III, 1320, сл. 4565.

⁶ Cabrol — Leclercq, *op. cit.* 1105—6, сл. 6588; 1157—8, сл. 6655, 6658.

⁷ Sabatier: *Byzantin coins*.

UNE LAMPE BYZANTINE DE LA COLLECTION ARCHÉOLOGIQUE DU MUSÉE DE LA VILLE DE BELGRADE

M. BIRTAŠEVIĆ

La lampe byzantine de la collection archéologique du Musée de la ville a été trouvée par hasard, au cours des travaux de fondation de la Patriarchie actuelle. Elle représente un ouvrage pur d'artisanat, sans une bien grande valeur artistique. Avec ses trois croix — l'une sur le disque, l'autre sur le bec et la troisième sur la bague du pied, elle accuse un caractère chrétien prononcé.

Ceci concerne surtout la composition dans le disque, représentant deux silhouettes, un homme et une femme, en attitude d'oraison. La croix, composée de points plastiques, au-dessus de leurs têtes prouve qu'il s'agit des saints, peut-être des saints Constantin et Hélène.

La facture de mauvaise cuisson et la composition primitive et manquant d'habileté prouvent que l'objet fut créé à l'époque entre le VIe et le IXe siècle, donc à l'époque qui suivit les crises économiques causant des changements dans le petit artisanat.

L'ornement par des points plastiques du disque et de la croix font penser aux ornements des pièces d'argent byzantines et à la granulation des objets en métal, c'est donc une preuve de plus de la transposition d'une technique de travail d'un matériel sur l'autre, dans ce cas précis, du métal à la céramique.

Illustrations dans le texte:

Fig. 1 et 2 — Lampe byzantine de Belgrade